

6B
32

ПОСЕБАН ОТИСАК

69 ИЗДАЊЕ ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ 69

ГОДИШЊИЦА
НИКОЛЕ ЧУПИЋА

ИЗДАЈЕ ЊЕГОВА ЗАДУЖБИНА

КЊИГА XXXVII

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
БЕОГРАД — 1928.

6B
52

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И Бр. 35177

БИТКА НА КОЛУБАРИ

НОВЕМБРА 1914 ГОДИНЕ
(КРАТАК ПРЕГЛЕД)

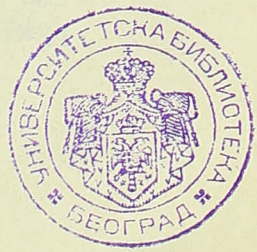
Битка на Колубари је једна од највеличанственијих битака у историји српског народа, како по идеји, тако и по начину њенога извођења, нарочито по њеним последицама. Она је широм света разнела славу Србинову и прославила име српског оружја, јер смо у њој до ноге потукли аустро-угарску *Балканску Војску* под командом фелдцајгмајстера Поттиорека и сјајно завршили рат 1914 године; у њој су положене основе за нашу данашњу велику Краљевину.

У Битци на Колубари¹⁾ маркантно се испољавају два важна момента: први обухвата време од пада Ваљева 2 новембра²⁾ до 20 новембра — *Дефанзивна бишка*; и други обухвата време од 20 новембра до 2 децембра закључно — *Офанзивна бишка*.

Ми ћемо се ограничити на то, да дамо кратак преглед другог дела битке (*Офанзивна бишка*), који

1) Читаоци се могу послужити картом 1:200.000, издање нашега Војно-Географског Института.

2) Сви су датуми по старом календару.

је интересантнији и важнији. Али пре но што пређемо на опис извођења (тока) офанзивне битке, потребно је, ради бољег разумевања, да изложимо: *Бојиште Колубарске Бишке, Распоред и јачину наше и непријатељске снаге, и План бишке.*

Бојиште Колубарске Бишке. Колубарска битка изведена је на десној обали Колубаре и њене притоке реке Љига, у ширем смислу на простору између Колубаре, Западне Мораве, изворног дела левих притока Велике Мораве (Јасенице и Кубршнице), захватајући и слив реке Раље, и делом десну обалу Дунава и Саве. У главном ова просторија захвата област Шумадију.

Тај простор је планинског карактера између Колубаре и Западне Мораве, а брдовито брежуљкастог (маневарског) карактера између доњег и средњег тока Колубаре, Велике Мораве, Саве и Дунава. Целокупна ова просторија по своме створу, дубини и јачини чини јаку баријеру, која брани продирање из долине Колубаре у долину Западне и Велике Мораве. Потпуним овлађивањем ове просторије аустро-угарска Балканска Војска постигла би свој давно жељени циљ, заузела би Крагујевац као први најважнији свој географско-стратешки објект, и створила би себи поуздану основицу за даље операције на југ долином Мораве у срце Србије.

Распоред наше снаге. У току једномесечног повлачења са Дрине, наше три армије: I, II и III, које су биле приморане на повлачење бројном надмоћношћу непријатеља и великом оскудицом, коју смо трпели у оделу, обући, логорској опреми, наоружању, а поглавито у артилериској муницији, коју

смо добијали у сразмерно малим количинама из Француске у почетку месеца новембра, доспеле су на десну обалу Колубаре и њене главне притоке Љига.

Под снажним притиском непријатељског десног крила (15 и 16 корпус), наше лево крило (I Армија) постепено је попуштало тако, да је непријатељу пао у руке и главни планински гребен — развође Колубаре и Западне Мораве: *Просџруга—Рајац—Суворор—Маљен*, који отвара непријатељу врата у долину Западне Мораве ка Чачку. Повлачење I Армије заустављено је на положајима северо-западно од Горњег Милановца. Остале две наше армије: III и II попуштањем I Армије принуђене су биле такође на постепено померање уназад од непосредне обале Колубаре и Љига, у циљу одржања везе и јединства нашега операциског фронта. На овај начин су се, око половине новембра, све три наше армије (I, III и II) затекле на линији: Сибница—Венчани—Даросава—Белановица—Рељинци—Накучани—Таково—Дренова—Срезосјевци у циљу упорне одбране.

Оваква ситуација код армија у центру целокупног операциског фронта наше војске изазвала је природно и промену распореда код крилних група: *Ужичке Војске*, која је обезбеђивала леви бок централне групе, и штитила правац, који од Ужица и Пожеге води у долину Западне Мораве ка Чачку; и *Одбране Београда*, која је до овог времена обезбеђивала Београд и гранични фронт на Дунаву и Сави, а на линији: Гроцка—Београд—Остружница—Обреновац.

Наша Врховна Команда ношена стално идејом још од почетка операција, да у згодном моменту

из одбране пређе у напад и да непријатеља победи, донела је сада, на основу зреле процене свих утицајних чињеница, одлуку: да задржи даље непријатељско надирање, да стабилизује стање код наше војске и да изврши попуну и снабдевање, т. ј. да учини потребне припреме за намеравану офанзивну битку. За овај циљ повучена су и наша оба два крила ближе армијама ка центру, и то *Ужичка Војска* на линију: Кита (река Чемерница) — Каблар и Овчар — Марковица — Рогача; а *Одбрана Београда* на линију: Варовница — Кошутница — Космај — Сибница.

После овога очекивао се само долазак артилериске муниције из Француске, па да се одмах пређе у офанзиву.

Распоред наше војске (Ordre de bataille) на дан 19 новембра (у очи офанзиве) био је у главном овакав:

А) *Ужичка Војска.*

Командант ђенерал В. Арачић, Шумадиска дивизија II поз., Ужичка Бригада, Лимски Одред. Била је на линији: Чемерница река — Кита — Вјетрина — Каблар — Овчар — Марковица — Рогача, à cheval Западне Мораве.

Б) *I Армија.*

Командант ђенерал Ж. Мишић, Дринска дивизија I поз., Дунавска дивизија I поз., Моравска дивизија II поз., Дунавска дивизија II поз. Била је северо-западно од Гор. Милановца на линији: Накучани — Таково — Дреновачко Осоје — Срезојевци.

В) *III Армија.*

Командант ђенерал П. Јуришић-Штурм, Дринска дивизија II поз., Комбинована дивизија I поз., Ти-

мочка дивизија II поз. Била је на линији: Калањевци — Мрамор — Стражара — Бобошка — Горње Брдо — Крња Јела — Мотика.

Г) II Армија.

Командант војвода Ст. Степановић, Коњичка дивизија, Шумадиска дивизија I поз., Тимочка дивизија I поз., Моравска дивизија I поз. Била је на линији: Сибница — Венчане — Медведњак — Ваган — Лелечке Баре.

Д) Одбрана Београда.

Командант ђенерал М. Живковић, Трупe Одбране Београда, Обреновачки Одред. Била је на линији: Варовница — Кошутица — Маловањ — Рогачко Брдо — Заједнице — Сибница.

Сем ових трупа биле су и трупе за заштиту граничног фронта: *Браничевски Одред* и *Крајински Одред*, које су остале на граничном фронту на својим досадањим местима.

Јачина наше главне оперативне снаге износила је округло: 250.000 људи, 420 топова и 180 мишираљеза.

Распоред аустро-угарске снаге (Ordre de bataille) на дан 19 новембра био је овакав:

VI Армија (Потиорек) 1) *Десно крило*: 15 и 16 корпус. 2) *Центар*: 13 корпус. V Армија (Франк) 3) *Лево крило* 8 и 17 корпус. *Десно крило* (16 корпус) на фронту: Ариље — Пожега — Годун — Рујевица — Леушићи — Озрем — Бољковци — Голубац — Липет — Врлаја. 2) *Центар* (13 корпус): Липље (десна обала Качерске реке) — Парлог — Брајковац — Трубушница — Барошевац — Араповац. 3) *Лево крило*

у покрету од Конатице на исток, у циљу пребацивања на правац Београд—Младеновац и база рања на Београд.

Целокупна јачина аустро-угарске Балканске Војске износила је округло 300.000 људи.

На овај начин десно крило, заузевши главни гребен — развође између Колубаре и Западне Мораве (Маљен—Суворор—Рајац—Проструга), отворило је себи врата у долину Западне Мораве, центар пред планинским масивом Рудника, а лево крило у току рокирања и пребацивања на десну обалу Колубаре код Конатице, и даљег кретања на правац Београд—Младеновац. Ослањајући се десним крилом на развође: Проструга—Рајац—Суворор—Маљен, а левим на линију врло јаких положаја јужно од Београда (Вис—Ковиона—Крајкова Бара), аустро-угарске армије тежиле су двогубом обухвату нашега операциског фронта, у циљу да се изманеврује центар у захвату масива планине Рудника, који је био поседнут нашом II и III армијом.

План бишке. Уочивши пребацивање непријатељског левог крила на десну обалу Колубаре, услед чега је непријатељски фронт био јако развучен и ослабљен, наша Врховна Команда донела је одлуку да искористи тај моменат слабости код непријатеља, па је наредила да 20 новембра све три наше армије и Ужичка Војска енергично нападну непријатеља на својим фронтovima, и приморају га на повлачење.

Основна идеја наше Врховне Команде била је: са ојачаном I Армијом извршити пробој непријатељског фронта, па после енергично и брзо шући одделимо непријатељске раздвојене групе.

Моменат за прелаз у офанзиву срећно је уочен и маневар изведен вешто и са највећом брзином и енергијом.

Трупе не навикнуте у досадањим нашим победним ратовима на одступање; убеђене да је једномесечно повлачење зависило од чињеница, које нису биле у власти њиховој и њихових старешина (оскудица муниције и материјалне спреме у опште), у које се имало пуно поуздања, прихватиле су идеју Врховне Команде за наступање с вером и надом у победу, да је одступању дошао крај и да је наступио тренутак, када се требало кренути напред. Настао је *исихички преокрет* код масе у повољном смислу по нас, који је командовање требало одмах искористити, и оно је то учинило у пуној мери.

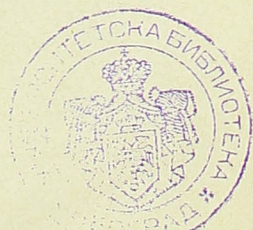
Извођење (ток) офанзивне битке.

Ево у кратко догађаја, како су се они развијали и одиграли од 20 новембра па до 2 децембра закључно.

20 новембар.

Према ситуацији на целокупном нашем фронту, тежина предузете офанзиве била је овога дана на фронту I Армије и десног крила Ужичке Војске. На северном фронту у ово време тек су се почеле појављивати непријатељске коњичке патроле, које су, прешавши на десну обалу реке Раље, запажене у кретању са линије: Слатина—Стојник—Бабе—Сопот. На левом крилу Одбране Београда било је само слабије ангажовање.

Положај I Армије био је досадањим операцијама отежан. На стварни успех од офанзиве није се могло рачунати све дотле, докле ова ар-

мија не избије на развође Колубаре и Западне Мораве, т. ј. на линију: Проструга—Рајац—Сувобор—Маљен, и не овлада њоме. Према томе, и напори I Армије управљени су овога дана на то, да се што пре овлада овом линијом, која отвара врата у долину Колубаре и правац главном нашем операциском објекту Ваљево. Напади III Армије и Ужичке Војске као суседа, имали су да обезбеде бокове I Армији и да је снажно помогну у њеној пробојној акцији. У овоме погледу била је нарочито важна акција Ужичке Војске с обзиром на то, што би непријатељ овлађивањем њених положаја компромитовао офанзиву I Армије, ма како ова била успешна. Јер, Ужичка Војска затекла се на последњој линији положаја са које је још била у могућности да штити леви бок и позадину I Армије, а ту је улогу она врло добро извршила.

Ужичка Војска енергичним нападом противу три непријатељске брдске бригаде, поглавито у северо-западном правцу, овладала је овог дана пред вече линијом: Прањанска црква—Рујевица (к. 583)—Годун (к. 711). Покушаји да се овај успех прошири у току ноћи 20/21 новембра нису успели. У почетку потпуно изненађен, непријатељ је у току дана и ноћи многим контранападима покушавао да заустави надирање Ужичке Војске, али није успео. При томе су нарочито запажени његови напори противу десног крила ове војске, у циљу да изманеврује положај I Армије и да загрози Чачку, чиме би општи положај свију армија био доведен у врло критичан положај.

I Армија, предузевши напад у 7 часова, потпуно је била изненадила непријатеља пред собом,

а заштићена и потпомогнута успешном акцијом Ужичке Војске на свом левом боку, успела је да овлада линијом: Брезна—Лозањ—Озрем—Ручић—Крива Река. Изненадан и неочекиван напад ове армије потиснуо је делове 15 и 16 корпуса пред њом, који су били у доба прикупљања и подилажења ка положају I Армије, а јако испресецано и планинско земљиште још више је допринело дезорганизацији ових непријатељских делова, који су први били изложени нашем снажном удару. Још овога првога дана пао нам је у руке знатан број заробљеника, и већ се почела осећати извесна морална поколебаност код аустро-угарских трупа.

III Армија имала је овог дана успеха у предузетом нападу противу непријатељског 13 корпуса, који је био пред њом. Њена левокрилна Тимочка дивизија II позива била је нападнута, али је уз припомоћ трупа на десном крилу I Армије пред мрак било омогућено наступање и ове дивизије. Крајем дана армија је овладала линијом: Врлаја—Камал—Крстата Липа—Кречанац, потиснувши непријатеља ка реци Љигу.

II Армија. И ако су пред армијом били слабији делови 8 и 17 корпуса, нападни одсек армије био је непријатељ добро утврдио (положаји источно од Лазаревца). Дан је завршен напредовањем армије, нарочито на њеном десном крилу (Шумадиска дивизија I поз.), те је успела да овлада линијом: Окресак—Барошевац—Ивковача—Бистрички Вис, подишавши левокрилном дивизијом (Моравском дивизијом I поз.) јако утврђеној Крменици. Крајње десно крило армије—Коњичка дивизија, уз садејство левог крила Одбране Бео-

града, наступило је на линију: Слатина—Чамске Њиве. На овај начин почетни дан наше офанзиве завршио се лепим успехом на целој операциском фронту, а ово је било од врло велике важности за морал наших трупа, који се од овог тренутка почео повраћати.

21 новембар.

На нашем северном фронту (Одбрана Београда) ни овога дана није било озбиљне борбе, сем што се осетио јачи притисак правцем од Београда, и местимичног пушкарања, и мало живље борбе на левом крилу.

Ужичка Војска покушала је овога дана да прошири свој успех од прошлога дана, али у овој није успела, јер је напад наишао на добро утврђену непријатељску линију: Оштрица (к. 814) — Брезак (к. 803). Али непријатељ се на овом фронту није ограничио само на одбрану, већ је предузео на целом фронту ове војске многобројне контра-нападе, али без успеха. Ужичка Војска одржала се на линији: к. 370—Рујевица—Годун—Орујевица—Бели Камен (десна обала Западне Мораве). Својим жилавим и истрајним отпором ова је војска постигла овог дана несумњиво велики успех у потпуном обезбеђивању левог бока и позадине I Армије.

I Армија. Четири дивизије ове армије, понесене успехом из прошлога дана, предузеле су и овога дана енергично потискивање непријатеља пред собом, који се од изненађења прошлога дана још није могао да прибере и одупре. Армија је крајем дана избила на линију: Голубац—Проструга—Рајац—Суворор—Бабина Глава, без великих тешкоћа,

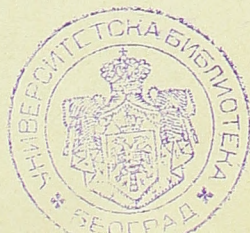
пошто је непријатељ већ био јаче поколебан, и код кога је већ отпочело растројство.

III Армија слабо је напредовала, јер је наишла на огорчен отпор непријатеља на јако утврђеној линији: Кик—Чикор—Липет. Нарочито је вођен упоран бој око Чикора, који су нападале Комбинована и Дринска дивизија II поз., претрпевши велике губитке. Непријатељски су губици били такође велики.

II Армија не успева да пребаци непријатеља на леву обалу Колубаре, јер дивизије наилазе на јак отпор на линији: к. 173 (источно од села Сакуље)—Главица—Дрен—Кременица. Сви напади левог крила армије (Моравска дивизија I поз.) на Кременицу остали су без успеха; а десно крило армије (Шумадиска дивизија I поз.) уз бајонетске борбе доспела је на фронт: Араповац—Сакуља. Коњичка дивизија, наступањем у правцу: Слатина—Мечак, успешно штити десни бок и позадину армије.

22 новембар.

Овога дана на северном фронту (Одбрана Београда) осећа се већ подилажење јачих непријатељских снага. При свем том непријатељ није енергично нападао, сем што је било коњичке борбе око села Умчара и јачег ангажовања левог крила, које води борбу у вези са Коњичком дивизијом на простору Заједница—река Луг. За наше десно крило већ се осећала блиска опасност од надирања јачих непријатељских снага са севера, те га је требало што пре појачати и обезбедити. У колико се наш успех на левом крилу и центру оцртавао у велико, у толико је десно крило западало

у све тежу ситуацију, јер је непријатељ, прикупивши јаку снагу јако притискивао на ово крило, имајући за циљ: да олакша тешку ситуацију на свом десном крилу операциског фронта, и да заузећем линије: Варовница—Космај реши битку у своју корист. Ради помоћи северном фронту — Одбрани Београда, Врховна Команда извлачи из најближе (суседне) II Армије једну дивизију — Тимочку дивизију I поз., и упућује је овог дана у вече правцем: Барошевац — Сибница—Космај, стављајући је на расположење Одбрани Београда.

Ужичка Војска. На фронту ове војске на левој обали Западне Мораве као и на десној, на планини Крстацу, воде се упорне борбе целог дана, јер је непријатељ јако утврдио своје положаје, нарочито Оштрицу, пласирао брдску хаубичку артилерију и појачао се са још једном брдском бригадом, коју је форсираним маршем привукао из Каменице. Сви напори наших трупа да се помакну напред, остали су безуспешни. Али ни непријатељ није имао успеха у својим контранападима, којима је циљао да потисне наше трупе. Због великог фронта ове војске било је потребно, да се она јаче прикупи и да крене напред.

I Армија избила је овога дана потпуно на развође: Голубац—Проструга—Рајац—Суворбор—Бабина Глава. Девет брдских бригада из 15 и 16 корпуса бачено је у највећем нередом ка изворном делу реке Љига, уз велики број заробљеника и богат плен.

III Армија. Напад ове армије потпуно је укинут на линији: Липет—Чикор—Кик, јер се непријатељ на добро утврђеној линији још и појачао на

центру. Обе крилне дивизије: Дринска дивизија II поз. и Тимочка дивизија II поз. претрпеле су велике губитке. Шта више непријатељ је енергично нападао на десно крило армије, али је одбијен са великим гибицима.

II Армија споро је напредовала у нападу на добро утврђене и брањене лазаревачке положаје, али се ипак осетило колебање непријатеља на целом фронту ове армије.

23 новембар.

Овај је дан нарочито интересантан с обзиром на различиту ситуацију на крилима нашег оперативског фронта.

На десном крилу код *Одбране Београда*, непријатељ је освануо прикупљен и укопан на целом фронту и отпочео је напад. Главни напад био је управљен противу десног крила — Варовничког Одсека. Ово је крило појачано последњим трупима из резерве Одбране Београда, али је ипак цео наш фронт према северу био у опште слаб, да би могао да издржи јачу навалу непријатеља. Појачања из II Армије (Тимочка дивизија I поз.), извучена из борбе, у форсираном маршу пристизала су ка левом крилу Одбране Београда, али су због претераног замора могла бити употребљена за борбу тек сутрадан, пошто се довољно одморе. Ситуација, дакле, на нашем десном крилу код Одбране Београда постаје врло озбиљна. Противно овоме, на левом крилу нашег оперативског фронта настало је олакшање. Енергичним нападом Ужичке Војске ноћу 22/23 новембра, непријатељ је био разбијен на планини Крстацу на десној обали Моравице, а поколебан на фронту: Прањани—Гојна Гора. После

тродневних упорних бојева на линији: Прањани—Гојна Гора—Добриње—планина Крстац, четири непријатељске бригаде отпочеле су 23 новембра у јутру повлачење, и Ужичка Војска избила је овога дана на линију: Зелени Брег—Зајчица—Горобиље. Овакво стање на фронту Ужичке Војске олакшавало је у великој мери напредовање I Армије.

I Армија. Пошто је стала чврстом ногом на развође Колубаре и Западне Мораве, ова армија успешно гони непријатеља целог дана, и пред мрак избија на леву обалу Палежничке Реке и то на линију: Видови—Игриште (Дунавска дивизија II поз.), Рудо—Баћинац (Дунавска дивизија I поз.), Гуњички Вис—Вис (Моравска дивизија II поз.), Лисина Буква—Главица Дићска (Дринска дивизија I поз.).

III Армија. Преко ноћ 22/23 новембра и целог дана 23 новембра на целом фронту ове армије вођене су огорчене борбе, нарочито на Врлаји и Чикору. Непријатељски напади поглавито су били управљени на десно крило армије (Дринску дивизију II поз.), али су одбијени са огромним губицима код непријатеља. Енергичним држањем ове армије и напредовањем I Армије, III Армија успела је да овога дана потпуно овлада десном обалом Љига, одбацивши непријатеља на леву обалу са огромним губицима.

II Армија. Ослабљена упућивањем Тимочке дивизије I поз. ка Космају у помоћ Одбрани Београда, остала је са својим двама дивизијама у главном на положајима прошлога дана, вршећи ново груповање, у циљу да непријатеља нападне и пребаци преко Колубаре.

24 новембар.

Успех на левом крилу операциског фронта — код Ужичке Војске и I Армије био је дефинитиван, и пробој непријатељског фронта потпуно извршен.

Ужичка војска вршила је овога дана гоњење непријатеља на фронту: Ражана—Косјерић, и у вече заноћила је на линији: Поглед—Субјел—Црнокоса.

I Армија доспела је са главнином дивизија на линију: Маљен—Рудо—Ракари—Миловац, а гонећим одредима на линију: Сикирача—Д. Топлица—Санковић—Рајковић—Мратишић. Под притиском левога крила I Армије, непријатељ је, захваћен безумним страхом, напустио Маљен још у јутру 24 новембра, растуривши се на све стране.

III Армија. Левим крилом (Тимочка дивизија II поз.) и центром (Комбинована дивизија) избила је на фронт: Сикирача—Латковић, а десно крило (Дринска дивизија II поз.) са Чикора потпомаже напад II Армије преко села Барзиловице у позадину Кренице и Виса. У току ноћи 24/25 новембра непријатељ пред фронтом III Армије пребачен је на леву обалу Колубаре.

II Армија. Уз садејство десног крила III Армије, II Армија заузима Креницу и Стубички Вис, а непријатељ, претрпевши огромне губитке на Креници, повлачи се у правцу Лазаревца. Шумадиска дивизија I поз. делом гони ка Лазаревцу, а десним крилом снажно притискује непријатеља на добро утврђеној коси Волујак.

Одбрана Београда. Пред јаке ватре на целога фронту и местимичних напада, непријатељ нарочито упорно наваљује на Варовнички Одсек, и трупе на

овом одсеку почињу да напуштају предње положаје. Доласком у помоћ Тимочке дивизије I поз. у изгледу је, да ће се моћи одолети и јачем нападу са севера, који врше делови 8 и 17 корпуса (V Армија).

25 новембар.

Ужичка војска гони непријатеља у три правца: Шумадиском дивизијом II поз. преко Маковишта ка Рогачици; Лимски Одред преко Јелове Горе ка Бајиној Башти; и Ужичком бригадом ка Ужицу. Гоњење непријатеља је продужено 26 и 27 новембра, и у вече 27 новембра непријатељ је био сав пребачен на леву обалу Дрине у Босну. Приликом гоњења заробљен је велики број непријатељских војника.

I Армија под борбом заузела је Ваљево. У току овога дана и 26 новембра непријатељ је дао прилично јак отпор на левој обали Колубаре, нарочито код села Диваца, али је овај отпор сломљен. Непријатељ је продужио бегство делом на север преко Коцељеве ка Шапцу, делом на запад преко Каменице ка Лозници.

III Армија. Овог дана све три њене дивизије избиле су на Колубару, протеравши непријатеља на леву обалу ове реке.

II Армија. Уз садејство Дринске дивизије II поз. ова армија 25 и преко ноћ 25/26 новембра савладала је последњи отпор непријатеља на лазаревачким положајима. Пошто је Одбрана Београда већ била изложена јаком нападу са севера и била је у кризи, то јој је из ове армије упућена ноћу и Моравска дивизија I поз. у помоћ, која је увече овога дана извучена из борбе. Настао је моменат, када је ваљало продужити гоњење на левом крилу и цен-

тру нашега операциског фронта, искористити пораз VI аустро-угарске Армије (15, 16 и 13 корпус), па се свом силином и енергијом бацити на непријатељску левокрилну групу — V Армију (8 и 17 комбиновани корпус), и извојевати успех.

Одбрана Београда. 25 новембар био је критичан дан за целу операцију, коју је Врховна Команда била припремила за ослобођење Београда. Овога дана непријатељ је бесомучно нападао својим левим крилом на главне odporне тачке нашег северног фронта: Варовницу и Космај, у намери, да успехом на овоме фронту доведе у питање цео наш досадањи успех на левом крилу и центру нашег операциског фронта, и да заузме линије: Варовница—Космај принуди нас на повлачење ка Крагујевцу. Варовница се храбро одржала, али бројно и квалитативно слаби делови нашега III поз. (11 пук III поз.) пупустили су на Космају, који је непријатељ био заузео. У најкритичнијем тренутку, докле се непријатељ није био на положају учврстио, придоласком свежих снага из Тимочке дивизије I поз. (13 пешадиски пук), Космај је контра нападима повраћен, и сви напади на осталом делу северног фронта одбијени су у току дана и ноћи 25/26 новембра са огромним губицима по непријатеља. 26 новембра запажена је мања активност код непријатеља, а већ преко ноћ 26/27 новембра непријатељ је отпочео повлачење и са овога фронта правцем на север ка Београду. На овај начин досадања криза битке на овом фронту отклоњена је, а непријатељска активност за даљу офанзиву сасвим сломљена и онемогућена.

Београдска Операција (Ослобођење Београда).

Шестодневном успешном офанзивом наших трупа, непријатељска деснокрилна група (15 и 16 корпус) и центар (13 корпус) били су потпуно разбијени и у журном бегству напуштали су нашу територију, и то: 16 корпус на запад ка Босни; 15 корпус ка Шапцу преко Коцељеве и источно; и 13 корпус на север преко Уба ка Обреновцу, а делом и десном обалом Колубаре на фронт Београд—Обреновац. Слаба непријатељска појачања Ландштурма, доведена из Срема преко Београда, нису била у стању да прихвате разбијено лево крило и центар, и придружила су се општем бегству паником заражених корпуса V Франкове армије. Да би се наш успех у потпуности искористио, I Армија је наставила енергично гоњење непријатеља и то: двома дивизијама ка Шапцу, и једном дивизијом ка Лозници. Штаб армије и једна дивизија (Моравска дивизија II поз.) остали су у Ваљеву. Ужичка Војска продужила је гоњење ка Дрини, на фронт Рогачица—Бајина Башта, и слабим делом ка Вардишту. 1 децембра непријатељ је био потпуно протеран са наше територије са оперативне области I Армије, на фронту: Обреновац—Шабач—Лозница. Оваква повољна по нас ситуација на нашем левом крилу операцискога фронта дала је могућности око 25 и 26 новембра, да се сва пажња наше Врховне Команде сасреди на циљ: *пошући што пре левокрилну непријатељску групу (V Армију), пре него што би се она евентуално појачала и добила времена, да се на јаким положајима јужно од Београда добро утврди и учврсти.* Ради овога досадањи правац наше офанзиве ка

северо западу и западу, окренут је ка северу — ка Београду, и од 26 новембра у овоме правцу почиње груповање III и II Армије и Одбране Београда, у циљу двогубо обухватног маневра над непријатељем и што енергичнијега надирања ка Београду, обезбеђујући леви бок свих армија, које се увлаче у Београдски Кључ, Тимочком дивизијом II поз. код Обреновца, а десни бок Браничевским Одредом (Пожаревац).

Крашак развој Београдске Операције.

III Армија. 27 и 28 новембра армија је била у наступању на фронт: Обреновац—Борак обема обалама Колубаре. 28 новембра Тимочка дивизија II поз., наступајући левом обалом ка Обреновцу, доспела је до села Пиромана; Комбинована дивизија, Дринска дивизија II поз. и Коњичка дивизија наилазе на врло јак отпор непријатеља на утврђеној линији: Конатица—Степојевац—Борак. Да би се непријатељски отпор на овој линији што пре савладао, као и да би се марш-маневар ка Београду потпуно обезбедио, Врховна Команда је узела из I Армије (Ваљево) Моравску дивизију II поз. и упутила је правцем за III Армијом. Она је служила Врховној Команди као резерва за непредвиђене догађаје.

II Армија наступила је 27 и 28 новембра десно од III Армије и 28 новембра у вече имала је овакав распоред: Тимочка дивизија I поз. на линији: Влашко Брдо—Бећарски Лаз; Шумадиска дивизија I поз. на положајима југо-западно од села Мечак: Врапчије—Караула—Вис.

Одбрана Београда. По запаженом повлачењу непријатеља преко ноћ 26/27 новембра, трупе Од-

бране Београда упућене су на фронт: Ковиона—Липа—Крајкова Бара. Одбрана Београда сузбија непријатељске заштитнице и припрема се за напад на добро утврђену линију: Ковиона—Липа—Крајкова Бара, коју је непријатељ посео ради упорне одбране.

29 новембар — 2 децембар.

III Армија. Заузећем Обреновца са Тимочком дивизијом II поз., и овлађивањем положаја: Вис—Подвис—Рт од стране II Армије, III Армија је успела да сломи отпор непријатеља на фронту: Конатица—Степојевац—Борак, и непријатељ је одступио ка Београду у два правца. Коњичка дивизија гони га у оба правца.

Одбрана Београда. 29 и у току ноћи 29/30 новембра нападала је одсек Липа—Крајкова Бара. И поред огорченог непријатељског отпора на јако утврђеним положајима, трупе Одбране Београда успеле су да делом избију на ову линију. У току дана 30 новембра трупе Одбране Београда успеле су да бајонетским нападима пробију центар одбранбене линије: Ковиона—Крајкова Бара (на Липи), после чега је непријатељ отпочео журно повлачење ка Авали. Овим је било омогућено и даље надирање II Армије, потом и III Армије. Најјачи положаји за одбрану Београда с југа пали су пред упорним и тврдоглавим налетом наших трупа, и питање о ослобођењу престонице било је питање најкраћега времена. Непријатељска V Армија (8 и 17 комбиновани корпус) журила је у своме одступању ка Београду да избегне очигледну катастрофу, стављајући у задатак јаким заштитницама да јој ово омогуће. Енергичним и обухватним гоњењем непријатеља ка Београду —

од стране наше Одбране Београда, II и III Армије у току 1 децембра, сломљен је и последњи отпор непријатеља, најпре на линији: Мостине—Авала—Петров Гроб, а затим на положајима за непосредну одбрану Београда на линији: Екмеклук—Стражара—Торлак—Петлово Брдо—Железник. 2 децембра пре подне наше трупе су победоносно ушле у Београд, а непријатељ је са великим губицима напустио Београд и пребацио се на леву обалу Саве у Срем. Непријатеља није било више на нашој територији.

Резултати Колубарске Бишке. Заједничким и непрекидним напорима наше целе оперативне војске дванаестодневна офанзивна Битка на Колубари завршила се богатим ратним пленом, огромним непријатељским губицима у погинулим и рањеним и падом у руке наших трупа око 50.000 непријатељских војника са 500 официра, и око 200 топова разних калибара, мноштво возова и санитетског материјала. Овај богат плен најбоље сведочи о великој непријатељској погибији и дезорганизацији његових трупа. Успех ове Београдске Операције лежи, поред доброг плана и доброг извршеног маневра, још и у брзини и енергији њеног извођења. Операције су извођене непрекидно и дању и ноћу, и с највећом брзином све до заузећа Београда. Јер по неким знацима и добијеним вестима, непријатељ је спремио појачања из Брука на Лајти у јачини око 60.000 људи, која су се имала што пре довести у Београд, те обезбедити бар његово одржање у својој власти. Али је наша Врховна Команда енергичном и непрекидном акцијом ово осујетила и заузела Београд пре доласка ових појачања.

На овај начин дефинитивно је потучена аустро-угарска *Балканска Војска*, одређена за операције противу нас („Strafexpedition“) и сјајно завршен рат 1914 године. Победа је била велика и потпуна и за дванаест дана наша је војска исписала једну од најлепших и најславнијех победа у нашој ратној историји.

Консеквенце из Колубарске Бишке.

Значај битке на Колубари по својим последицама је врло велики и ванредно поучан, и то како за нас у првome реду непосредно, тако и за наше савезнике посредно. Њен велики значај може се у главном разматрати у погледу: 1) политичком; 2) војничком; и 3) психолошком.

1) *Полицички моменш*. Наш сјајни успех у Колубарској Битци, завршен и крунисан ослобођењем Београда, као и ослобођењем целе наше територије од непријатеља, представља не само велики значај у војничком погледу, него је он и од врло великога политичкога значаја по општу политичку ситуацију и оријентацију на Балкану, као и основа за будућу правилнију оријентацију наших савезника о нама и балканским приликама и питањима у опште. Колубарска Битка требала је државницима и политичарима наших савезника да да тачну оријентацију за њихово будуће држање на Балкану. Она им је требала дати на знање, да Балкан у општем: политичком и војничком прорачуну није споредна ствар, већ да он, с обзиром на свој важан географски положај и могући утицај на непријатеља, може одиграти врло важну улогу и моћно утицати посредно и на бржу одлуку и на западном

фронту (Француска), као што су ово доцније тачно потврдили догађаји на солунском фронту месеца септембра 1918 године. Колубарска битка требала је нашим савезницима дати на знање велику важност Србије и њеног будућег држања у односу на општу савезничку ствар, па су нас с тога требали на време знатно потпомоћи потребном снагом и материјалним средствима, да можемо у борби истрајати са догле надмоћнијим непријатељем, са изгледом на успех, те да на овај начин обезбедимо Србију и онемогућимо Централним Силама везу: Берлин—Беч—Београд—Софија—Цариград—Багдад, као и да се од наше стране (са Балкана) моћном и успешном акцијом у позадину Централним Силама, ослаби отпор Немачке на западном фронту и убрза свршетак рата. Јер оно што се доцније одиграло на солунском фронту од 1916—1918 године и по цену губитка наше Отаџбине и претрпљених нечувених мука и невоља, то је требало још 1915 године да се одигра у Србији, чиме би се избегао слом Србије и знатно убрзао свршетак Светског Рата.

Из овога се види какву су капиталну погрешку учинили савезници, под утицајем Енглеза (Лорд Киченер), што Источну Војску, коју су послали на Дарданеле, у циљу успостављања везе с Русијом, нису послали на наш фронт, нама у помоћ, па би се нашим одржањем лако успоставила веза с Русијом преко Румуније. На жалост ово се није увидело од стране државника и политичара наших савезника због тога, што нису имали потпуну и правилну оријентацију о балканским приликама и о њиховом утицају на општу си-

туацију. Резултат овога био је: *слом Србије и про-
дужење Свешког Рајха још за четири године.*

Наша велика победа у Колубарској Битци потпуно је утицала на политичку оријентацију и држање суседних балканских држава, а у првом реду на држање Бугарске. Познато је, како су се продирањем аустро-угарске војске у Србију били загрејали меродавни фактори у Софији, и како је тадања бугарска влада са Радославовом на челу у велико вршила припреме, да првом zgodном приликом упадне у нашу Македонију, наслањајући се у овој прилици потпуно на Беч, али не прекидајући везе ни са Петроградом. Чести упади бугарских организованих комитских чета у нашу територију и прекидање железничке везе Солун—Скопље, којом се вршило наше снабдевање ратним материјалом и муницијом из Француске, задавало нам је врло велике тешкоће и јасно откривало намеру Бугарске. Да смо изгубили Битку на Колубари, Бугари би одмах упали у нашу Македонију и заузели би је, из до-тадање оружане неутралности прешли би на страну Централних Сила; веза Берлина са Багдадом преко Београда, Софије и Цариграда била би успостав-њена; рат би се пренео и на Средоземно Море, и ко зна какав би обрт у опште узео цео рат, у времену када су Италија и Румунија биле неутралне и нису помишљале да улазе у рат, и када се о американој акцији у Европи није могло ни са-њати од стране Споразумних Сила (Антанте).

Грчка је била у оружаном неутралности, ма да је Краљ Константин отворено симпатисао Немачкој. Али наш неуспех на Колубари ипак би донео опасност и Грчкој, било с тога, што би за

суседа добила освајачку Аустро-Угарску, чији је циљ био избијање на Солун; било с тога, што би се Бугарска повећала на рачун наше Маџедоније и тежила да заузме Солун, те тиме Грчкој постала непосредна и велика опасност.

Турској је ишло у рачун да победи Аустро-Угарска, јер би јој на овај начин Једрене било поуздано обезбеђено, а можда и добар део Тракије. Наш неуспех на Колубари утицао би на Румунију, те би се она вероватно определила на страну Централних Сила, ма да јој је ишло у рачун да победимо ми, јер би јој аустро-угарско продирање на Балкан вероватно донело нове неизвесности и зевње за њен даљи положај и опстанак. Тада је још био жив Краљ Карол, који је, и ако неутралан, ипак као Хохенцолерн симпатисао Централним Силама, и није хтео ући у рат противу њих. Говорило се тада, а доцније се то и обелоданило, да је он још пре рата био склопио војну конвенцију са Аустро-Угарском.

Италија, на случај нашега неуспеха, вероватно не би ступила у рат на страни Антанте, а можда би се нашла заједно са Аустро-Угарском и Немачком, као својим дугогодишњим савезницима.

Агитација, коју је у велико била организовала Немачка код муслиманског света ван Турске, и то у: Персији, Сирији, Месопотамији, Индији и Египту, спремајући општи устанак муслимана у енглеским колонијама, нашим неуспехом на Колубари наишла би на много јачи одјек и подстрек. У овоме случају дошло би вероватно до устанка, бар у северној Африци, који би знатно потпомогао

операције Централних Сила, слабећи у знатној мери снагу Енглеске.

Држање балканских држава зависило је, дакле, од исхода наше битке на Колубари. Она је утицала на даљу оријентацију свих балканских држава и имала је пресудан утицај на даљу политичку ситуацију и оријентацију наших савезника. Ово је створило другу ситуацију војно-политичку у Европи, повољну по нас, и омогућило доцније улазак у акцију и Италије на нашу страну. На Колубари је дакле решавана не само судбина српског народа, већ и судбина целог Балкана, јер затварајући Аустро-Угарској пут на Исток, Србија је била чувар Балкана. Према свему овоме наш успех на Кулубари није имао само локални значај, већ је он био од општега значаја и по наше савезнике. Битка на Колубари је код нас оно исто што и битка на Марни код Француза, која је спасла Француску и савезнике; она је спасла Србију и Балкан, она је наша Марна.

2) *Војнички моменти*. У војничком погледу Битка на Колубари показује велики степен способности и вештине нашега командовања у опште, поглавито вишега командовања, које је пријатно изненадило наше савезнике. План за битку на Колубари састојао се у пробоју непријатељског фронта а и потом у маневровању по унутрашњим операцијским правцима. Он је био потпуно правилан и резултат зреле и промишљене процене целокупне ситуације у даноме тренутку. У њему се видно истичу два момента: *почетни* — прелаз у офанзиву, пробој фронта и гоњења на северозападу и западу; и *завршни* (Београдска Операција), одлука битке у

нашу корист и завршетак рата 1914 године. У Битци на Колубари нарочито је вредно истаћи:

а) *Наш маневар по унутрашњим оперативским правцима*, који је по својој природи тешко изводљив у опште и захтева зрелу и брзу процену ситуације, као велику брзину и умешност у извођењу. У Колубарској Битци изведен је врло брзо, и потпуно правилно, што је ређа ствар, и успешно извршен пробој непријатељскога фронта и овај потпуно искоришћен.

б) *Промену оперативског правца II и III Армије са запада на север* ка Београду и њихова концентрација на ново бојиште у току битке и под борбом. Ова је операција врло тешка и деликатна. Она захтева велике смелости да се предузме, као много вештине и брзине да се успешно изведе. Ако се дакле изведе брзо, правилно и потпуно, ова операција обећава врло много; али ако се не изведе њоме се ризикује врло много, и неуспех у овоме вероватно би допринео катастрофу.

в) *Гоњење непријатеља* у опште извођено је непрекидно дању и ноћу са таквом брзином, енергијом и вештином, да може послужити као типичан пример ове врсте у ратној историји.

Добро смишљена и правилно и потпуно изведена Колубарска Битка од стране наше Врховне Команде, до које је потукла аустро-угарску Балканску Војску, повратила у своје руке престоницу Београд, дефинитивно очистила нашу земљу од непријатеља и сјајно завршила рат 1914 године.

3) *Психички моменати*. Када услед прекомерног напрезања и патњи попусте и клону телесне силе, онда са њима попусти и снага воље. После нашега повлачења са Дрине ка Ваљеву и Колубари

нико не би могао ни помислити, да једна војска са тако дугим повлачењем под најтежим приликама уопште, са опалим моралом, врло великом оскудицом у материјалним потребама свију врста (оделу, обући, логорској опреми, поглавито у артилерији и артилериској муницији) као и ужасни лични утисци о нечувеним свирепостима, које је непријатељ починио над нашим становништвом и имањем у заузетој области, може да се моментано прибере, заустави елан победоносног непријатеља, па после кратког времена свом силином и енергијом да се баци на њега и извојује један од највеличанственијих успеха у нашој ратној историји. Тада, када су сви наши непријатељи, па чак и пријатељи, мислили, да од нас нема ништа, и да је Србија пропала за навек, наједанпут, као гром из ведра неба, пуче глас по Европи, да смо ми до ноге потукли аустро-угарску Балканску Војску под командом фелдцајгмајстера Потioreка, и да смо дефинитивно очистили нашу земљу од непријатеља. Све је било запањено од куда се овако магновено створи један најмање очекиван обрт. И заиста овако нагао преокрет из једне крајности у другу редак је и врло карактеристичан и поучан пример у ратној историји. Морално стање код наше војске у очи Битке на Колубари представљало је велику кризу, коју је требало пребродити брзо и вешто; иначе катастрофа је била неизбежна.

Наша Врховна Команда, потпуно поимајући овај тежак и веома судбоносан моменат, предузела је одмах и са највећом енергијом све потребне мере, да непријатеља прво у његовом надирању заустави, потом да се поврати опали морал код

наше војске и да се стане на пут овоме критичном стању, т. ј. да се стање код нас поправи и стабилизује, па после извршених претходних припрема да се предузме напад (контра-офанзива). Ради овога Врховна Команда је за кратко време извршила попуну наше војске рекрутима, жандармеријом, људством из Јужне Србије на брзу руку припремљеном у најелементарнијим знањима, затим материјалом и муницијом. Нарочито је важна попуна артилериском муницијом, која је баш у ово критично време стигла из Француске, ма да ни близу у довољној количини. Сем овога предузеле су се и све *рејресивне мере*, да се наше даље повлачење потпуно заустави. Ове припреме, које су извршене за кратко време, у циљу попуне и ојачања, убрзо су почеле код наше војске да постепено повраћају раније изгубљену веру и наду у победу, а ово јој је дало отпорне снаге толико, да је се могло зауставити даље надирање непријатеља. Када је наша Врховна Команда успела, да наведеним припремама и свима потребним мерама (благородним и репресевним) заустави наше повлачење и даље непријатељско продирање, она је већ самим тим била успоставила извесну равнотежу између отпора обеју непријатељских страна. Ово је *први моменат* у отклањању моралне кризе код наше војске и повраћању вере и наде, да није све изгубљено и да могу наступити изгледи на успех. Овај се моменат може назвати и *моментам стабилизације*, који је од врло велике важности за наше будуће држање. У њему је већ била клица за наш будући успех.

После овога Врховна Команда одмах предузима подробно проучавање ситуације на војишту

и бојишту, у циљу предузимања офанзиве, чим се за ово укаже повољан моменат. Јер у оваквим приликама дуже стајање на једном месту све више слаби нерве бораца, а по новонаступелим оскудицама, нарочито по утрошеној артилериској муницији, вера и нада у успех била би поново поколебана, морал би почео поново да опада, а опадање морала неминовно за собом повлачи и опадање отпора. Када је Врховна Команда подробно проучила целокупну ситуацију код нас и непријатеља на целом оперативском фронту и у дубљој позадини непријатељској, тада је на основу темељне студије свих прикупљених података за оцену ситуације, донела одлуку: да се одмах пређе у офанзиву и непријатељ нападне свом силином и енергијом. Ово је *други моменат* у отклањању моралне кризе код наше војске.

Трећи и завршни моменат у отклањању кризе био је: успешан почетак и даље успешно извођење наше офанзиве, које је, у вези са оним раније напоменути, постепено отклањано и напослетку сасвим отклонило моралну кризу, потпуно повратило морал и старо самопоуздање код наше војске и најзад срушило морал и отпорну снагу код непријатеља.

Нашом успешном офанзивом одмах је почео да се руши морал код непријатеља и психичка депресија и криза, које су код наше војске почеле да продиру дубље и у шире слојеве, брзо су отклоњене и преобраћене у једну велику моралну снагу и једно велико поуздање у крајњи успех, који је величанствено извојеван.

Битка на Колубари открила је драгоцене моралне и интелектуалне изворе нашега народа и потврдила је истину, да је рат пре свега борба моралних фактора, поглавито борба воље, и да јача воља увек побеђује. У Колубарској Битци подигнут је бесмртни споменик славе српског оружја, а херојска дела наше славом увенчане војске и њених вођа потпуно се могу мерити са сјајним примерима античке храбрости.

Живко Г. Павловић,
Ђенерал у пензији.

